

УДК 37.013.77

МОВНО-ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРНОЇ МІСІЇ ВИЩОЇ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Хом'якова О.В., к. культурології,
викладач кафедри мовної підготовки, педагогіки та психології
*Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова*

Золотарьова І.М., к. психол. н.,
доцент кафедри мовної підготовки, педагогіки та психології
*Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова*

У статті аналізуються роль і місце мовно-педагогічного спілкування в сукупності професійного та соціально-культурного аспектів. Розглядаючи вищий технічний навчальний заклад як феномен культури, мовно-педагогічне спілкування розуміємо як систему загальної професійної підготовки та визначаємо як процес мовно-культурної взаємодії викладача та студента, під час якого формуються мовно-культурні компетентності студентів. Розкрито зміст поняття «мовно-культурна компетентність студента», визначено чинники, що впливають на процес формування такої компетентності.

Ключові слова: мовно-педагогічне спілкування, культурна місія вищих навчальних закладів, мовно-культурна компетентність.

В статті аналізуються роль і місце мовно-педагогічного спілкування в сукупності професійного та соціально-культурного аспектів. Рассматривая высшее техническое учебное заведение как феномен культуры, языковое и педагогическое общение понимаем как систему общей профессиональной подготовки и определяем как процесс языкового и культурного взаимодействия преподавателя и студента, во время которого формируются языково-культурные компетентности студентов. Раскрыто содержание понятия «языково-культурная компетентность студента», определены факторы, влияющие на процесс формирования такой компетентности.

Ключевые слова: языковое и педагогическое общение, культурная миссия высших учебных заведений, языково-культурная компетентность.

Khomyasova O.V., Zolotaryova I.M. LANGUAGE AND PEDAGOGICAL COMMUNICATION IN THE CONTEXT OF HIGH TECHNICAL EDUCATION CULTURAL MISSION

In this article the role and function of language and pedagogical communication is analyzed in both aspects such as professional and social and cultural once. In the context, that is viewed high technical education as a cultural phenomenon, language and pedagogical communication is examined like the sub-system in general professional training and is defined as the process of interaction of the teacher and his student, with which student's language and cultural competences are formed. It is definite the student's language and cultural competence and it is discovered factors that influence on the process of its formation.

Key words: language and pedagogical communication, high technical education cultural mission, language and cultural competence, language and pedagogical communication.

Постановка проблеми. В останнє десятиліття проблеми мови як індикатора культурної визначеності та ідентифікації особистості постають як об'єкт наукового дослідження в різних сферах. Особливого змісту вони набувають у контексті вищої освіти, зокрема коли питання стосуються формування професійних та особистісних якостей майбутніх фахівців, впливу соціокультурного середовища вищого навчального закладу на поведінку студента, міжособистісних стосунків і системи цінностей, що в цілому визначається нами як культурна місія вищих навчальних закладів.

В умовах набуття технічної освіти проблеми мови особливо загострюються в

результаті їх ігнорування, коли мова та спілкування не є ані об'єктом вивчення, ані об'єктом будь-якої серйозної уваги.

Водночас вища технічна освіта – феномен культури, саме тому в контексті такої освіти проблеми мови та спілкування постають в єдності соціально-культурного та професійного аспектів. Особливого значення набуває спілкування студента з викладачем, у ході якого викладач постає не лише джерелом певної професійної інформації, а й носієм відповідної культури, зразком ставлення до своєї професійної діяльності, до людей і світу навколо їх. Ми визначаємо таке спілкування як мовно-педагогічне, одна з головних цілей якого –

коригування рівня загальної культури майбутнього фахівця шляхом формування його мовно-культурної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання мовно-культурної компетентності, зокрема питання мовної культури сучасної студентської молоді, висвітлено в працях К. Савич [1]. Певною мірою узагальнювальним можна вважати дослідження О. Білецької [2]. На її думку, мовну культуру потрібно розглядати як симбіоз національної традиції та субкультурних явищ, в історичній динаміці якого роль кожної складової частини є однаково важливою. Соціолінгвістичні аспекти змін в освітньо-культурному середовищі України сформульовані в працях Л. Ставицької, яка акцентує увагу на соціальній диференціації мови [3]. Новаторські аспекти праці Л. Ставицької ґрунтуються на тому, що об'єктом уваги фахівців має бути не лише літературна мова, а й мовні елементи соціокультурного походження поза її межами.

Мета статті. Визначаючи мовно-педагогічне спілкування як різновид культурної практики, вважаємо доцільним у контексті культурної місії вищої технічної освіти проаналізувати зміст мовно-педагогічного спілкування в єдності професійного та соціально-культурного аспектів і спробувати визначити ті чинники, що безпосередньо впливають на процес формування мовно-культурних компетентностей студентів у ході такого спілкування.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні освіти як культурного явища одним з найбільш використовуваних теоретичних підходів є діяльнісний.

Ю. Габермас підкреслює, що найвищою метою освіти в сучасний період є створення системи міжособистісних зв'язків, спрямованих не на домінацію, а на взаєморозуміння, діалог і підтримку постійного функціонування такої системи. Тільки завдяки освіті можлива комунікація: лише система комунікативної підготовки веде до справжньої інтеграції та стабільності в суспільстві [4].

Специфіка професійної діяльності сучасного фахівця з вищою технічною освітою полягає в тому, що вона є комунікативною та передбачає наявність відповідних компетентностей, як професійних, так і мовно-культурних.

Н. Хомський визначав мовну компетентність як ідеальне знання мовця-слухача про свою мову. Він зазначав, що потрібно мати на увазі фундаментальну відмінність між компетенцією як знанням своєї мови мовцем-слухачем і вживанням – реальним використанням мови в конкретних ситуаціях [5, с. 15].

Мовно-культурну компетентність майбутнього інженера ми розуміємо як професійну характеристику фахівця, що може розглядатися в системі освіти як основа формування таких особистісних рис, що допомагають ефективно здійснювати міжмовну, міжкультурну та професійну комунікації, і є складовою частиною професійної компетентності. Саме тому процес формування мовно-культурної компетентності майбутніх інженерів може бути визначений як підсистема загальної професійної підготовки у вищій технічній освіті.

Взаємодія викладача та студента як особистостей – це не абстрактний пізнавальний процес, адже ставлення студента до викладача переноситься і на досліджуваний предмет, а ставлення викладача до студента є надзвичайно ефективною спонукальною передумовою його наукової та викладацької діяльності. Без такого зворотного впливу, який часто ігнорується, науковець не може бути викладачем, оскільки в нього немає прагнення закарбувати свої досягнення в інших особистостях і, спираючись відповідно до їхніх запитів та очікувань, рухатися далі в суто гносеологічній сфері [6].

Спілкування в системі освіти є засобом вирішення навчальних завдань, системою взаємозумовленого особистісного прямого та зворотного впливу викладача і студента як носіїв певної культури, а також способом існування таких взаємин викладачів і студентів, під час яких становлення фахівця переростає в процес розвитку особистості та творчої індивідуальності. Визначаючи мовно-педагогічне спілкування як різновид культурної практики, що відбувається у вищій школі, ми розуміємо його як процес мовно-культурної взаємодії викладача і студента, під час якого відбувається такий обумовлений станом культури обмін інформацією, досвідом, уміннями та навичками, що сприяє позитивним змінам в особистій культурі учасників спілкування, формує мовно-культурні компетентності студентів.

З метою дослідження чинників, що впливають на формування мовно-культурних компетентностей студентів, у Харківському національному університеті імені О.М. Бекетова нами було проведено анкетування студентів різних напрямів професійної технічної підготовки щодо значення спілкування з викладачем в процесі опанування обраної спеціальності.

За результатами анкетування, найбільший вплив викладачі здійснюють на професійну культуру студентів, що зазначили 71% студентів, і лише 38% оцінили вплив викладачів на стан загальної культури. Висновок зводиться до того, що існування

культурної складової частини мовно-педагогічного спілкування студенти визнають реальністю, але така складова частина недостатньо ними оцінена.

Зважаючи на отримані результати, ми поставили за мету дослідити взаємну сприйнятливості студентами рівня культури мови. Дослідження проводилося за методикою, запропонованою Л. Почебут [7].

Відправною точкою дослідження була взята формула культурного сприйняття. Відповіді студентів щодо особливостей спілкування зі співкурсниками оцінювалися в балах. Відповідь «намагаюсь корисно запозичувати для себе» оцінювалась у +3 бали, «приятне спілкування» – у +2 бали і «спілкування з позицій доцільності» – у +1 бал. Негативні оцінки в балах визначалися таким чином: «болісна реакція на прояви культурної неграмотності» – у -3 бали, «не звертаю уваги» – у -2 бали, «лише в разі професійної необхідності» – у -1 бал; відповідь «не замислювався» оцінювалась як нульова. Відповідно до запропонованої формули взаємної сприйнятливості культури найвищим ідеальним коефіцієнтом є 0,5. Результати дослідження надано в таблиці 1.

Згідно з наведеними в таблиці даними, культурна сприйнятливості із деяких напрямів є вдвічі меншою від норми і не перевищує в цілому двох третин. Однією з причин цього є невиразна культурна ідентичність учасників навчального процесу. Зниження ефективності комунікацій пов'язане з некритичністю самооцінки, з методологічними недоліками організації самого процесу навчання, нерозумінням взаємозалежності людського спілкування та професійної діяльності.

За результатами опитування, серед вимог студентів щодо спілкування з викладачами були виявлені очікування, пов'язані переважно з нормами етикету спілкування – звертання на «Ви», повага до особистості, відсутність хамства та образ під час спілкування.

Вимоги ж до однокурсників у спілкуванні виявилися різноманітнішими і змістовнішими. На першому місці – вимога «прагнути до взаєморозуміння» та «повага думки співбесідника», «повага до майбутнього

фахівця», «повага до своєї точки зору», «товариськість». Насторожує лише те, що питома вага прихильників таких вимог є досить невеликою – від 15% до 23%. Цей факт зумовлює необхідність коригування наявних мовно-педагогічних практик.

Зміст наступної анкети передбачав відповіді студентів щодо мовної поведінки викладачів у процесі спілкування. Результати анкетування засвідчили, що серед деструктивних моментів на першому місці – байдужість, викладачі «не цікавляться студентською думкою». Стосовно інших проблем спілкування виявляються значні розбіжності залежно від фаху студентів. Студенти за спеціальністю «Промислове та цивільне будівництво» акцентували увагу на культурно-етичних аспектах спілкування. Недоліки, що переважали у відповідях, – різкість і тиск у спілкуванні, а також підвищення голосу. Студенти за спеціальністю «Електротехніка та електротехнології», крім зазначених недоліків, назвали «нестачу професійних і загальних знань».

Порівнюючи результати, можна простежити таку закономірність щодо ставлення студентів до викладачів у мовно-педагогічному спілкуванні: чим технологічно складнішою є спеціальність, тим більшу вимогливість виявляють студенти не до зовнішніх правил культури, а до професійного та культурно змістовного аспектів мовного спілкування [8, с. 490].

Загальні результати опитування студентів щодо спілкування з викладачами свідчать про те, що серед головних чинників формування мовно-культурних компетентностей студентів можна визначити високий рівень професійної культури викладача, дотримання норм етикету, особисту зацікавленість у результатах спільної праці, культуру мовленнєвої діяльності.

Мовно-педагогічне спілкування базується на міжсуб'єктних відносинах, саме тому його характер визначається професійним і культурологічним змістом цих відносин. У контексті формування мовно-культурних компетенцій доречно розглянути питання щодо форми та стилю мовно-педагогічного спілкування.

Таблиця 1

Взаємна сприйнятливості культури мови студентами ХНУМГ ім. О.М. Бекетова

№ з/п	Напрями професійної підготовки	Значення коефіцієнту сприйнятливості
1.	Будівництво	0,29
2.	Електротехніка та електротехнології	0,37
3.	Друга вища технічна освіта	0,31
4.	Економіка підприємства	0,41
5.	Менеджмент (студенти з Туркменістану)	0,23

На нашу думку, оптимальним є діалогічне спілкування, тобто таке, що передбачає обмін досвідом усвідомлення проблем, що обговорюються, та прагненнями до пошуку компромісу. Крім того, діалог є відкритою мовленнєвою системою. На відміну від монологу, у якому єдиним активним суб'єктом є промовець, діалог передбачає зіткнення різних точок зору з різним культурним підтекстом, і в цьому сенсі він має необмежену сферу використання. Ми вважаємо, що неодмінним підґрунтям мовно-педагогічного спілкування, що відбувається в діалогічній формі, має бути взаєморозуміння в його культурному аспекті. Ключовою ланкою такого взаєморозуміння є виховання толерантності, визнання за співрозмовником права мати власні погляди й переконання та відкрито висловлювати їх.

Відповідно до сучасних психолого-педагогічних досліджень, можна запропонувати декілька різновидів мовно-культурних стилів педагогічного спілкування викладачів:

а) елементарний – основою спілкування зі студентами є прості, майже побутові правила та вимоги;

б) стандартизований – формальне дотримання норм культури за надзвичайно слабкої орієнтації на особистість студента;

в) діловий – викладач не зважає на особистісні характеристики студента, розглядаючи їх лише в контексті ефективності діяльності;

г) особистісний – спілкування з викладачем базується на визнанні самоцінності особистості студента, студент довіряє викладачу, викладач є авторитетом і посередником між ним і знаннями не лише професійними, але й про навколишній світ, людей і навіть про себе [9].

Кожен викладач формує свій власний стиль мовно-педагогічного спілкування, який базується на професійному та педагогічному досвіді, усвідомленні цілей викладання відповідних дисциплін, особистісних індивідуально-психологічних якостей викладача. На нашу думку, саме особистісний стиль педагогічного спілкування можна розглядати як такий, що допомагає відтворити культурологічну складову частину спілкування, сприяти формуванню мовно-культурних компетентностей студентів. Такий стиль дає змогу реалізувати навчальну функцію самої особистості викладача як професіонала та носія культури.

Проблема стилю поведінки студента як суб'єкта мовно-педагогічних комунікацій є однією з найменш розроблених. Проте, коригуючи результати наявних досліджень, можна визначити певні типи:

а) дикторський – студент є суб'єктом інформаційного повідомлення за відсутності культурно-психологічного контакту з викладачем;

б) диференційований – студент орієнтований на окремих викладачів і широкий спектр їхніх професійних і психологічних якостей;

в) гіперрефлексивний – студента цікавить не стільки зміст взаємодії з викладачем, скільки те, як він його сприймає;

г) авторитарне спілкування – студент вважає себе єдиною дієвою особою в спілкуванні та прагне нав'язувати коло навчальних проблем, незалежно від їх реального змісту й цінності;

д) кооперація – взаємодія здійснюється на засадах прагнення до знань, креативної ініціативи та позитивної налаштованості [10].

Стиль спілкування зумовлює формування ключових принципів організації освітнього середовища. «Педагоги, – зазначає П. Макларен, – орієнтовані на соціальну справедливість, можуть запропонувати учням «мову критики» і «мову можливостей» для того, щоб вони могли концептуалізувати й аналізувати свій досвід, теоретизувати й розмірковувати над ним» [11, с. 73].

Мовно-педагогічне спілкування повинно мати за мету допомогти студенту вірно сформулювати свій власний стиль як суб'єкта комунікації, професіонала у своїй галузі та носія культурних традицій суспільства, що розглядається нами як задача формування мовно-культурних компетенцій.

Висновки. В умовах набуття вищої технічної освіти мовно-педагогічне спілкування слід розглядати як важливу складову частину загальної професійної освіти. Воно має стати матрицею формування мовно-культурних компетентностей студента, механізмом, що допомагає використовувати як фаховий, так і культурний досвід у процесі становлення особистості. Мовно-педагогічне спілкування відкриває простір до формування загальної культурної свідомості та саморозвитку майбутніх фахівців, допомагає особистості розкрити повною мірою свій творчий потенціал, формує мотиваційну основу професійної діяльності. Мовно-педагогічне спілкування у вищих навчальних технічних закладах можна розглядати як передумову забезпечення формування таких якостей особистості, що відповідають не лише професійним критеріям, але й вимогам суспільства. Формування мовно-культурної компетентності фахівців у системі вищої технічної освіти має відбуватися на національно-культурному ґрунті рідної мови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Савич К. Сленг як складова молодіжної субкультури / К. Савич // Актуальні питання культурології : альманах. Вип. 5. – Рівне : РДГУ, 2007. – С. 82–84.
2. Білецька О.О. Мовна культура сучасної молоді України : автореф. дис. ... канд. культурології : спец. 26.00.01 / О.О. Білецька ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2011. – 18 с.
3. Ставицька Л.О. Арго, жаргон, сленг: соціальна диференціація української мови / Л.О. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 464 с.
4. Габермас Ю. Філософський дискурс модерну / Ю. Габермас. – К. : Четверта хвиля, 2001. – 424 с.
5. Хомский Н. Язык и мышление / Н. Хомский. – пер. с англ. / под ред. В.В. Раскина. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1972. – 122 с.
6. Янова М.Г. Антиномичность как структурирующий принцип формирования организационно-педагогической культуры студента / М.Г. Янова, В.А. Адольф // Alma mater (Вестн. высш. школы). – 2012. – № 2. – С. 82–87.
7. Почебут Л.Г. Взаимопонимание культур: методология и методы этнической и кросскультурной психологии / Л.Г. Почебут. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2007. – 281 с.
8. Хом'якова О.В. Культурологічні проблеми мовного відчуження у вищих навчальних технічних закладах у світі Болонського процесу / О.В. Хом'якова // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Зб. наук. пр. Додаток 1 до вип. 31. – 2013. – Том 5 (47): Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору» / редкол. Кремень В. Г. та ін. – С. 484–492.
9. Языковая номинация: (общие вопросы) / Ин-т языкознания АН СССР. – М. : Наука, 1977. – 326 с.
10. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавания : [учеб пособие для высш. учеб. заведений] / И.Ф. Исаев. – М. : Академия, 2002. – 208 с.
11. Макларен П. Жизнь в школах: введение в критическую педагогику / П. Макларен // Вопр. образования. – 2006. – № 2. – С. 61–74.